



textos

www.aprendretextos.com

Justificació

FONAMENTACIÓ

POESIA I POEMES AMB JOCS

Desembre 2010

CURS Cicle Inicial de Primària

ACTIVITATS AMB
EL LLENGUATGE

Atenció i anàlisi del llenguatge

UNITATS DEL
LLENGUATGE

So, paraula, text.

Com citar el document:

Teberosky, A. (2010). Poesia i poemes amb jocs. Document no publicat. Disponible a www.aprendretextos.com



Introducció

Els poemes per a infants utilitzen molts procediments lúdics de jocs amb el llenguatge, per aquest motiu, els considerem conjuntament, ja que tant els poemes com els jocs col·loquen el llenguatge en primer pla. A més, comparteixen trets i propietats comunes: són fàcils de seguir pels nens pel ritme i la rima, i es recorden millor que altres tipus de texts. D'altra banda, els poemes i jocs es poden llegir en veu baixa, però en aquesta edat és més freqüent la recitació o la lectura en veu alta. És útil aprofitar aquesta oportunitat per a posar atenció sobre les maneres de dir la llengua.

1. Per què els poemes i jocs de llenguatge

Incorporar els jocs de llenguatge i la poesia adquireix sentit en aquesta proposta a causa de l'interès i l'atenció als jocs verbals que demostren els nens, i que troben en el seu ambient, de manera que forma part del folklore infantil (Crystal 1996). La literatura especialitzada ha exposat exhaustivament la seva importància en l'apropiació infantil de les formes del llenguatge. Així ho han fet, per exemple, diversos lingüistes (Chiaro, 1992; Crystal, 1996, 1998; Cook, 1997, 2000; Hanauer, 1998; Elster i Hanauer, 2002; Lantolf, 1997; Mail i Dissanayake, 2003), antropòlegs i folkloristes (Kirshenblatt-Gimblett, 1976; Pelegrín, 1996; Stewart, 1989), psicolingüistes (Garvey, 1977; Kuczaj; 1982; Glenn i Cunningham, 1983; Sherzer; 2002; Inkelas, 2003) i educadors (Badia i Vila, 2005; Sunyol, 1992). La justificació d'aquesta importància la podem trobar en la relació existent entre el paper dels jocs sonors en la interacció mare-nadó, en les primeres produccions infantils i en l'atracció posterior per a produir o gaudir jugant amb la llengua.

L'infant juga amb la llengua; en primer lloc, juga amb els sons: el joc amb els sons precedeix el joc amb el sentit (Yagüello, 1981). Mentre que els jocs fonètics, seguits per jocs estructurats fonològicament, estan presents des del primer any de vida (Garvey, 1977), les variacions en l'estructura sil·làbica amb reduplicacions, canvi o permutació de sons són pròpies dels 3 anys (Inkelas, 2003). La comprensió de les endevinalles, els jocs de fantasia i l'aprenentatge d'explicar històries succeeixen des dels 5 i 6 anys. Tanmateix, els estudis sobre l'humor i la metàfora mostren que la consciència plena només arriba després.

Els poemes i jocs estan fets sobre la base de l'alteració o de la manipulació de l'estructura i dels usos del llenguatge. Tal com esmentàvem en altres documents

(vegeu “Recomanats”), els jocs de llenguatge impliquen una manipulació dels elements i components del llenguatge, realitzables en els diferents aspectes de la llengua: des dels sons a la sintaxi, des de la semàntica al discurs, des de la sensibilitat a l’estructura de la llengua, fins a la consciència metalingüística. La manipulació es realitza mitjançant diversos procediments. A partir de les nostres lectures de les diverses propostes dels especialistes (entre d’altres: Chiaro, 1992; Cook, 2000; Crystal, 1996; Sherzer, 2002), hem resumit alguns d’aquests procediments amb una definició, una descripció de l’activitat i exemples. Finalment, la classificació es refereix també als nivells del llenguatge: fonològic, morfològic, lexical, sintàctic, etc. propis dels poemes i jocs adreçats als nens petits.

2. Procediments comuns als poemes i als jocs de llenguatge

2.1. Iconicitat

El procediment d’iconicitat sonora fa referència a expressions que no són totalment arbitràries, sinó que estan motivades per alguna relació amb allò que representen, encara que aquestes expressions siguin bastant convencionals.

Les activitats poden consistir en reconèixer les unitats que imiten els sons, identificar allò que es pretén representar i imitar-les. L’exemple més conegut són les onomatopeies com a manifestació d’un cert simbolisme sonor, però també les interjeccions, tirallongues i cançons que acompanyen l’acció que realitzen els nens (saltar, córrer, corda, etc.).

2.2. Reduplicació

Implica la repetició sistemàtica d’un element fonològic, generalment, síl·labes dins d’una paraula. L’activitat pot consistir en duplicar o repetir total o parcialment algun element sonor amb diferents funcions, com ara la pluralitat, la intensitat, l’aspecte interactiu o l’atenuació en el cas de verbs i adjectius, i el diminutiu en el cas de noms.

Trobem exemples de reduplicació en certs registres (com la parla materna als nadons, l’insult o el llenguatge emocional). Aquest procediment s’usa per a expressar augment o disminució i està relacionat amb el paral·lelisme, principal recurs del llenguatge poètic; per exemple, a les rimes, jargons i cançons infantils.

2.3. Inversió, substitució i canvis

La inversió es pot fer sobre una categoria del món (per exemple, alterar els límits entre categories, ajuntant l'animal i l'humà) o sobre algun element del discurs (fonèmic, morfèmic o gràfic). La substitució d'algun element es pot fer sobre la síl·laba (per exemple, la consonant inicial de la síl·laba o les vocals) o sobre les paraules, canviant alguns d'aquests elements.

A les activitats i els exemples més coneguts podem veure els procediments que s'utilitzen: de selecció de vocals en les expressions monovocàliques, de substitució de sentit en el calambur o en el nonsense, de fusió com en les paraules maleta (amb fusió de categories), i de canvis de síl·labes entre paraules i d'inversions com en els contrapets, els palíndroms, etc.

2.4. Paral·lelisme

Es tracta d'un principi d'equivalència i de simetria entre diferents aspectes de la llengua: es pot tractar de paral·lelismes mètrics, semàntics o sintàctics. Aquest procediment es concreta en activitats que consisteixen en seleccionar estructures mètriques, establir paral·lelismes sintàctics, en repetir o contrastar elements lexicals i fonològics, o en organitzar de forma deliberada l'estructura sintàctica; per exemple, per mitjà de combinacions o de repeticions com en moltes històries i poemes.

2.5. Lletrejar

Hi ha jocs basats en lletrejar paraules, que es donen bàsicament en la modalitat escrita, però alguns també es poden realitzar de forma oral. Per exemple, les activitats de jocs amb l'alfabet, la xarada, els anagrames i palíndroms. Aquí es poden incloure les disposicions d'allò escrit, com els cal·ligrames, els mots encreuats, etc.

2.6. Incongruència i ambigüitat

Són procediments per a establir diversos significats d'una expressió. En el pla lexical, s'acostuma a utilitzar l'homonímia o la polisèmia. L'activitat que es pot desenvolupar amb la incongruència es basa en la identificació de l'ambigüitat, que és difícil perquè, per a solucionar correctament una endevinalla, els nens han de tenir una certa comprensió de l'ambigüitat de les paraules.

A tall d'exemple, les endevinalles són jocs estructurats generalment com a preguntes, que són dependents en ambigüitat fonològica, morfològica, lèxica o

sintàctica. La majoria d'acudits construïts per a nens o imitats per ells recorren a aquest tipus de procediment semàntic d'ambigüitat (Sutton-Smith, 1976).

2.7. Violacions i manipulacions del sentit

Aquests procediments afecten aspectes pragmàtics i sintàctico-semàntics, i es troben en les bromes i altres jocs convencionals. Les activitats de violació més elementals que realitzen els nens acostumen a barrejar humor verbal i agressió verbal, i s'expressen amb l'ús de paraules no permeses, amb insults o expressions emocionals. Tanmateix, l'humor verbal, per exemple, no és fàcil de comprendre, només els adolescents o els joves poden arribar a comprendre i produir aquest humor verbal, tot incloent l'ús de la ironia i del sarcasme (Crystal, 1994).

3. Relació amb l'alfabetització

Els poemes i els jocs presenten aspectes que ajuden en aquest sentit a desenvolupar habilitats amb el llenguatge d'una forma única: la lectura i l'escriptura de la poesia, sosté Hanauer (1998, 2004), implica usar el llenguatge per a construir significats d'una forma especial, combinant patrons sonors, formes gràfiques i associacions semàntiques. A més, els poemes ajuden a l'alfabetització perquè impliquen els alumnes emocionalment, els ajuden a focalitzar en els sons i formes gràfiques, i els ensenyen recursos nous per a construir significats.

A diferència d'altres tipus de textos, els poemes són textos no només per a llegir i escoltar, sinó també per a veure. Al no seguir la norma de disposició lineal de l'escriptura alfabètica, els poemes i els jocs també creen significats en el pla gràfic i no només verbal (Gross, 1997). D'altra banda, poden explotar la superfície bidimensional per a estimular la captació en la composició visual de la pàgina com un element de significació (Gross, 1997).

Si l'objectiu educatiu és l'aprenentatge de l'estructura del llenguatge i l'aprenentatge de l'escriptura, aquests tipus de text es transformen en un mitjà per a treballar l'estructura (oral i escrita) abans d'ensenyar altres tipus de textos menys familiars. Per un altre costat, a fi de treballar aquesta estructura oral i escrita, és necessari parlar sobre el llenguatge i sobre els patrons del joc. Això suposa un acostament metalingüístic perquè implica parar-se, utilitzar i reflexionar sobre el llenguatge com una entitat en si mateixa.

4. Selecció de llibres d'acord amb les seves característiques textuais

En aquest apartat, presentem una recopilació d'alguns textos, llibres i discs compactes de cançons, que es van triar i analitzar tenint en compte l'edat dels nens i el nostre interès pedagògic de focalitzar sobre determinats procediments apropiats per als 6 anys. Aquests procediments són, bàsicament, el paral·lelisme i la rima, les onomatopeies, la selecció de paraules segons patrons sonors (paraules monosil·làbiques), el nonsense, l'estructura sintàctica i l'encadenament sintàctic. A l'annex, és possible trobar una ampliació dels llibres analitzats.

Taula 1. Sessions didàctiques sobre poemes i jocs de llenguatge (duració 4 setmanes)

PROCEDIMENTS	ACTIVITATS DESENVOLUPADES	TEXTOS
<p>1^a sessió</p> <p>Poema amb monosíl·labes i selecció de paraules</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tipus de poema treballat anteriorment: poema amb onomatopeies. Memòria sobre aquest poema. • Lectura en veu alta. • Denominació d'aspectes del text. • Llistes de paraules monosil·làbiques i explicitació dels procediments de construcció. • Creació de poemes propis per part dels alumnes. • Lectura i comentaris sobre els poemes creats. 	<p><i>“Gripau, guineu, perdiu i bou a l’hospital”</i></p> <p>(amb onomatopeies) de Miquel Desclot.</p> <p><i>“Cuc” i “Eruga”</i></p> <p>(format imitant una eruga) de Miquel Desclot.</p>
<p>2^a sessió</p> <p>Poema amb rima i al·literació</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lectura de nous poemes i comentaris sobre aquests. • Denominació i metallenguatge sobre aspectes del text. • Explicitació dels procediments de construcció: rima i ritme. • Llista de rimes i consulta a la web sobre rimes. 	<p><i>“L'ànec i l'oca”, “Marieta” i “La foca”</i></p> <p>de Miquel Desclot.</p>

<p>3^a sessió</p> <p>Poema amb combinació sintàctica</p>	<ul style="list-style-type: none">• Lectura del nou poema i comentaris.• Explicitació dels procediments de construcció: combinació i repetició sintàctiques.• Visualització dels procediments amb colors i nombres.• Creació de poemes propis per part dels alumnes d'acord amb els procediments del model.	<p><i>"Papá tapa la papa"</i> de David Chericían.</p>
<p>4^a sessió</p> <p>Poema amb repetició lèxica del tipus nonsense i combinació sintàctica</p>	<ul style="list-style-type: none">• Lectura del nou poema i comentaris.• Explicitació dels procediments de construcció: combinació, ritme i nonsense.• Visualització dels procediments amb colors i nombres.• Creació de poemes propis per part dels alumnes.	<p><i>"Cacarajícara"</i> de David Chericían.</p>
<p>5^a sessió</p> <p>Poema amb definicions i encadenaments</p>	<ul style="list-style-type: none">• Lectura del nou poema i comentaris.• Explicitació dels procediments de construcció.• Creació de poemes propis i discussió i correcció d'un dels poemes produïts pels alumnes.	<p><i>"Casa meva"</i> de Joan Brossa.</p>